

EU SETTER HARDT MOT HARDT MED

Kastet ut av EUs forskningssamarbeid, avstengt fra unionens energisamarbeid. Konsekvensene for Sveits kan bli hjerneflukt og strømmangel. Bruddet mellom Bern og Brussel kaster også skygger over norsk EU-debatt.

STEN INGE JØRGENSEN OG
CHRISTIAN BELGAUX (FOTO),
ZÜRICH, BERN, AARAU OG EGLISAU.

SPESIALTILFELLET SVEITS

«Stabilitet. Vårt svar på global ustabilitet.»
Finansbransjen dominerer fortsatt reklameplakatene på flyplassen i Zürich. Slagordet til banken Pictet er illustrert

med et foto av en mann som står alene på toppen av et fjell. Klisjeen om Sveits som et uforstyrret, fritt og bunnsolid land lever videre.

Imaget påvirket nok også politikerne fra Senterpartiet, som sist høst satt i Hurdal og formulerte en ny regjeringsplattform sammen med Arbeiderpartiet. I en formulering der heter det at regjeringen skal utrede «erfaringene nærliggende land utenfor EU har med alternative avtaler med EU». Med andre ord: Storbritannia og Sveits.

I stedet for den overgripende EØS-avtalen som binder Norge fast til Brussel, har Sveits inngått 120 bilaterale samarbeidsavtaler som har sikret dem adgang til det de selv ønsker fra EU. «Rosinenpickerei», som tyskerne kaller det. De siste årene er det blitt klart at Storbritannia ikke vil oppnå det samme, noe som gjør at Sveits troner alene som ideal for suverenitetslengende nordmenn. Landet viser, ifølge Nei til EU, at det er mulig å få full markedsadgang uten å ha en EØS-avtale.

Men nå er idyllen brutt.

På trolldomsfjellet: Sveits har holdt seg utenfor både Europas kriger og Den europeiske unionen. I kjølvannet av brexit er Brussel lei av særavtalene til alpenasjonen.

Det rakner

– Den sveitsiske modellen var opprinnelig ikke noe EU ønsket. Siden man forventet at Sveits ville bli fullt medlem over tid, var den likevel tålelig. Men nå er EU gått lei, forteller Stefanie Walter, professor i internasjonale relasjoner ved Universitetet i Zürich.

Kortversjonen er at EU ønsker å etablere en rammeavtale for relasjonen med Sveits som minner mer om EØS enn den de har i dag. Dagens system er altfor krevende å administrere, heter det. EU vil at lovendringer skal oppdateres automatisk, og Europadomstolen skal spille hovedrollen i en ny tvisteløsningsordning. Men etter nesten syv års forhandlinger trakk Sveits seg i mai i fjor, med den følge at avtalene de har med EU, gradvis utgår på dato og dermed kanselleres.

– Sveits er allerede ute av elektrisitet- og forskningssamarbeidet med EU. Det viktige eksportmarkedet for medisinske instrumenter er også lukket. Virkelig dramatisk blir det i 2023, når også avtalen for maskinindustri løper ut, forteller Walter.

Denne sektoren utgjør en svært viktig del av sveitsisk økonomi, forklarer hun: En hel næring vil miste adgang til sitt suverent viktigste marked.

En stor tragedie

Å bli kastet ut av EUs forskningsprogram Horisont er alvorlige saker for Sveits. Visepresident for forskning ved Universitetet i Zürich, Elisabeth Stark, sier til Morgenbladet at som et land uten råvarer er Sveits helt avhengig av forskning og innovasjon.

Den gode tiden:

Sveits har vært hjemsted for en lang rekke nobelprisvinnere. Albert Einstein jobbet på patentkontoret i Bern da han publiserte sine viktigste arbeider. I dag passer han klokker i byens handlegate.

– I 2021 ble vi nok en gang kåret til verdens mest innovative land, og vi har mange nobelprisvinnere ved våre universiteter. At vi ikke lenger tar del i EUs forskningsprogram, er derfor en stor tragedie. Det er jo europeerne vi primært har samarbeidet med.

Stark frykter at de mest talentfulle forskerne for fremtiden vil si nei til jobbtilbud i Sveits.

Fra politisk hold møter hun lite forståelse for alvorlet.

– Politikerne tror de kan betale seg ut av knipen, de har ikke forstått at dette ikke bare handler om penger.

Hun forteller at når landet står utenfor EU-programmet, kan for eksempel ikke sveitsiske forskere lede felleseuropeiske forskningsprogrammer.

– Å være tilknyttet verdens største forskningsprogram innebærer også uvurderlige nettverksmuligheter, som sveitsiske universiteter nå plutselig har mistet.

Hun konkluderer:

– Det handler ikke om penger, men om samarbeid, nettverk og prestisje.

En upålitelig partner

En av forskerne som merker landets EU-problemer på kroppen, er Sigve Haug fra Oslo. Han er privatdosenst tilknyttet Albert Einstein Senter for Fundamental Fysikk og Matematisk Institutt ved Universitetet i Bern. Nordmannen har bodd i Bern siden tidlig på 2000-tallet og nærmest gjort sveitser av seg. I 2012 deltok han i CERN-prosjektet som fant Higgs-partikkelen. Senere har han vært koordinator for sveitsisk deltagelse

i flere EU-finansierte prosjekter, senest rundt oppbyggingen av European Open Science Cloud (EOSC), en offentlig «sky» for datalagring og prosessering.

På fritiden er Haug Einstein-guide på Berns historiske museum. Når vi møter ham i sentrum av den sveitsiske hovedstaden, går vi ikke mange kvartaler før Einstein-referansene kommer på løpende bånd. Den verdenskjente vitenskapsmannen bodde i byen tidlig på 1900-tallet. Vi får blant annet se patentkontoret hvor han fikk sin første jobb og skulpturen utenfor universitetet, hvor han er plassert på en benk.

– Vi merket det umiddelbart da Sveits ikke lenger fikk være med i Horisont. En bølge av usikkerhet skylte over oss, forteller Haug.

– Samarbeidspartnerne utenlands ble svært usikre på det videre samarbeidet. Man oppfattes raskt som en upålitelig partner.

Sveitsiske myndigheter fremsto heller ikke som om de var på høyde med situasjonen, bemerkte han.

– Jeg måtte selv henvende meg til Forskningsdepartementet da vi ble utestengt fra Horisont, fordi samarbeidspartnerne lurte på hvordan dette påvirket vår videre deltagelse, og fikk til svar at departementet ikke hadde noe klart svar ennå.

Hva som nå blir skjebnen til det store europeiske forskningsprosjektet han jobber med, er fortsatt uklart.

– I praksis skal det fungere slik at sveitsiske myndigheter stiller opp med noe av pengene vi mister, i hvert fall til noen av prosjektene. Men for Sky-prosjektet jeg leder fra sveitsisk side, ser det ikke så bra ut.

SVEITS

☞ Forbundsrepublikk i Sentral-Europa med 26 delstater, kalt kantonen.

☞ Befolkningen er også delt mellom tysk-, fransk-, og italiensktalende.

☞ Regjeringen kalles Forbundsrådet og består av sju medlemmer fra landets største politiske partier. Parlamentet har to kamre.

☞ Landets største parti er ytre høyre-partiet Schweizerische Volkspartei (SVP), med nærmere 30 prosent på målingene. Nest størst er Sosialdemokratene, med om lag 15 prosent.

☞ Sveits er ikke medlem av EU, men er tilknyttet det europeiske fellesskapet gjennom 120 bilaterale avtaler.

☞ Etter et forhandlingsbrudd i fjor kanselleres å disse avtalene fortløpende etter hvert som de utgår på dato.

Et fritt land: Da Goethe kom hjem fra sin andre reise til Vierwaldstättersjøen ved Luzern i 1779, inspirerte han sin gode venn Friedrich Schiller til å skrive skuespillet om folkehelten Wilhelm Tell – han med armbrøsten og eplet. Tell drepte tyrannen Hermann Gessler, som styrte dette området på vegne av Habsburg-imperiet i det 14. århundret. I dag kan både habsburgere og nordmenn reise fritt til Luzern gjennom Schengen-samarbeidet.

Kastet ut:

– En bølge av usikkerhet skylte over oss, sier privatdosenst Sigve Haug om at Sveits ikke lenger er en del av EUs forsknings-samarbeid.

På sikt tror Haug likevel at Sveits ender med å få en rammeavtale med EU som gjør det mulig å tre inn i forskningssamarbeidet igjen.

– Det er mulig å drive en europeisk sky uten Sveits, men Sveits kan ikke greie seg uten Europa. Skulle dette vare over tid, vil det være veldig skadelig for Sveits som forskningsnasjon.

Et gåtefullt land

Det er noe paradoksalt over at nettopp Sveits er så reservert overfor EU, særlig hvis man besøker kosmopolitiske Genève. Byen som ligger helt vest i landet, nærmest omsluttet av Frankrike, huser et vell av internasjonale organisasjoner. Innbyggerne snakker fransk, slik man gjør i disse trakter, mens folk i sentrale strøk snakker tysk og i sørøst italiensk. Sveits burde vel egentlig vært det ideelle EU-landet?

Vi oppsøker professor i statsvitenskap ved Universitetet i Genève, Pascal Sciarini, for å få svar.

– Årsaken er historisk. Sveits har en opprinnelsesmyte som handler om motstand mot utenlandske undertrykkere: et lite alpint land som sto opp mot det østerrikske imperiet.

Da landet ble spart under andre verdenskrig, bidro det til å styrke en følelse av unikhet, bemerkte Sciarini.

– Sveits hegner derfor om en form for nøytralitet som vanskeliggjør tette samarbeidsbånd. Man kan si vi har en slags innadvendt og negativ form for identifikasjon, hvor det er opposisjonen mot andre som definerer oss. Vi er et spesialtilfelle, et annerledesland.

Når det gjelder Genevès spesielle status som

internasjonal by, har landets uavhengighetlinje faktisk vært en bidragsyter.

– I nyere tid skyldes det særlig at vi står utenfor Nato. Men dette går lenger tilbake: Allerede da League of Nations skulle etableres, tenkte man på Genève som hovedsete. At Røde Kors ble stiftet her, ga selvfølgelig også kredibilitet.

Kraftbransjen fortviler

Noen mil nord for Zürich, like ved grensen mot Tyskland, ligger vannkraftverket Eglisau. Det ble oppført i 1920 og bygningene er fredet, men verket durer og går og produserer anstendige 300 Gwh i året. Kraftkilden er selveste Rhinen, på den andre siden av elva ligger den tyske delstaten Baden-Württemberg.

Anlegget har en bro som forbinder de to landene. Lokalbefolkningen beveger seg sømløst over, en kvinne kommer trillende med barn i sykkelvogn.

En oppsynsmann viser oss rundt på anlegget, og forteller at over 30 ulike fiskearter benytter det spesielle trappesystemet som hjelper elvas innbyggere å overleve trass i oppdemmingen.

Kraftverket drives av landets største kraftleverandør, Axpo Holding. Selskapet har en egen «Head of EU Energy Policy», Eberhard Röhm-Malcotti, som forteller at Sveits faktisk er det landet i Europa som er tettest knyttet opp til nabolandene.

– Så mange kabler binder oss sammen med EU, at man kan si at det sveitsiske strømsystemet er «hertets» i kroppen.

Men når rives altså det essensielle organet ut. Ikke i den forstand at EU-landene →

Rhinens gull: Vannkraftverket i Eglisau har skapt energi i hundre år. På andre siden av elva ligger Tyskland.

– Politikerne tror de kan betale seg ut av knipen, de har ikke forstått at dette ikke bare handler om penger.

ELISABETH STARK,
VISEPRESIDENT FOR FORSKNING
VED UNIVERSITETET I ZÜRICH

slutter å kjøpe sveitsisk strøm eller bruke det sveitsiske nettverket til å handle seg imellom, men ved at Sveits ikke lenger har en plass ved bordet når nettoperatorene kalkulerer det såkalte balansekraftmarkedet. Sveitsisk opprinnelsesgaranti gjelder heller ikke lenger, noe som innebærer at de ikke kan markedsføre de vannkraft-baserte leveransene sine som grønne.

Röhm-Malcotti finner situasjonen svært ubehagelig.

– Mange av investeringene i det sveitsiske kraftmarkedet er gjort med tanke på å betjene etterspørsel i EUs interne strømmarked. Nå kan vi heller ikke være sikre på at vi får tilgang til nok strøm i perioder hvor vi må importere – særlig om vinteren.

Brems i systemet

Swissgrid, tilsvarende norske Statnett, er også bekymret. Vi møter deres administrerende direktør Yves Zumwald i den lille byen Aarau ved den sørlige foten til Jurafjellene. Adgangen til det gullglinsende hovedkvarteret krever omfattende sikkerhetskontroll.

– Mediene overdriver når de sier at Sveits risikerer en blackout. Men kraftmangel kan bli en realitet.

Han viser til det som skjedde da Kosovo i 2018 ikke produserte nok strøm til å dekke landets etterspørsel, og effektene spredte seg i det europeiske strømmettet.

– Det fungerer som en brems i systemet når effekten dropper under 50 Hertz. Man kan for eksempel merke det i at klokken på stekeovnen

begynner å gå saktere. Skjer dette igjen, har vi ikke annet valg enn å redusere forbruket.

Zumwald bekrefter Axpos påstand om at Sveits ikke lenger kan være trygg på å få energien landet behøver.

– Vi har kraftoverskudd totalt sett, men om vinteren er vi avhengige av import, faktisk opp mot 40 prosent av forbruket.

Det faktum at Sveits nå er i ferd med å fase ut atomkraft, gjør landet enda mer avhengige av import.

– Kan dere ikke bare bygge vindmøller?

Zumwald bryter ut i latter.

– Vi er verdens mest demokratiske land. På godt og vondt.

Motstanden mot vindmøller er så kraftig at det er vanskelig å få noen bygd, forteller han – og det kan ta 15–20 år å få en godkjennelse.

Når det gjelder den pågående strømkrisen i Europa, sier Zymwald at sveitserne har hatt en fordel fordi husholdningene har leveringskontrakter med en fast årlig pris. Staten subsidierer imidlertid ikke ordningen, så neste år kan regningen bli langt høyere.

Han synes ikke det er riktig å kommentere den norske ordningen, hvor staten tar en høy prosentandel av regningen for strømpriser som overstiger 70 øre. Men en annen sentralt plassert kilde i den sveitsiske kraftbransjen karakteriserer grepet som håpløst.

– Det er et veldig dårlig signal til markedet, fordi det fører til at folk bruker mer strøm i en tid hvor vi trenger å spare. Målet er jo at vi skal bli mer energieffektive.

24

MILLIARDER EURO

Den beregnede verdien av Sveits' tilgang til EUs indre marked

(Kilde: Bertelsmannstiftung)

Kilden understreker at prisen er høy fordi det er knapphet på det etterspurte produktet, og legger hoderystende til: «Jeg tror det knapt finnes noen øvre grense for hvor høyt leverandørene vil prise strømmen, når de vet at myndighetene garanterer for en viss differanse.»

By mot land

Sveitsernes samhold er satt på prøve. I et oppslag før jul uttrykte avisen Tages Anzeiger reell frykt for at landet er i ferd med å skli fra hverandre. Forskjellen på den urbane og den rurale befolkningen vokser svært raskt, noe som lar seg avlese i hvor ulikt disse gruppene stemmer i landets mange folkeavstemninger.

Trenden er særlig påfallende i Zürich. Stadig færre av byens innbyggere stemmer på ytre-høyre-partiet SVP, som er landets største. I stedet har de to grønne partiene samlet større oppslutning.

De urbane er også mer positive til EU. Spørsmålet er om det er nok til å snu landets totale stemmevekt. De fleste meningsmålinger har vist at et lite flertall støtter rammeavtalen med EU, men Føderasjonsrådet har likevel ikke lagt ut spørsmålet til avstemning.

– De begrunner det med at avtalen neppe vil få flertall, noe som kan skape diplomatiske spenninger. Men gjentatte meningsmålinger har vist at et knapt flertall støtter rammeavtalen, så det er langt fra sikkert at velgerne ville stemt det ned, kommenterer Stefanie Walter ved Universitetet i Zürich.

→

I Helvetia: Ved togstasjonen i Luzern. Sveitsere kjører mest tog per capita i hele Europa.

50,3%

Andel sveitsere som sa nei til EØS i 1992.

61,7%

Andel sveitsere som støttet fri arbeidsinnvandring fra EU under en folkeavstemning i 2020.

AKTUELT REPORTASJE

Det er uklart om erfaringene fra forskningsmiljøene og kraftbransjen over tid vil påvirke den sveitsiske opinionen. Da landet trakk seg fra EU-forhandlingene i mai i fjor, var det nemlig helt andre bekymringer som var utslagsgivende. De tre vanskeligste temaene var regelverket for statsstøtte, frykt for lønnsdumping og motstand mot Unionsborgerdirektivet, som kan føre til at EU-borgere får styrket adgang til velferdssystemet, forteller Walter.

Særlig arbeidsmarkedet har vært et kontroversielt tema over lang tid. Fagbevegelsen vil beskytte dagens ordninger, mens høyresiden vil begrense immigrasjon. At EU opererer med minimumsstandarder som ikke er til hindre for at Sveits kan operere på det nivået de ønsker, har ifølge Walter underordnet betydning.

– Hovedproblemet er at Sveits har hatt et system hvor utenlandske bedrifter på oppdrag i Sveits må registrere oppdraget åtte dager i forveien, slik at man kan sikres at alle regler etterleves.

Hun forklarer at EU mener at denne tidsfristen hører til i faksmaskinens tid, og at det må være nok med fire dager nå som alt skjer elektronisk.

Ikke helt som i Norge

Den Genève-baserte EU-forskeren Pascal Sciarini, som vi møter på kontoret hans ved universitetet, reiser seg fra pulten og begynner å lete i et stort skap. Triumferende holder han frem et gammelt hefte fra *Journal of Common Market Studies*. På 1990-tallet gjorde han en studie

sammen med NTNU-forskeren Ola Listhaug, hvor de studerte forskjeller og likhetstrekk mellom folkeavstemningene mot EU i Norge og Sveits. Her fant de at de økonomiske argumentene for medlemskap aldri fikk overtaket, i begge land sto politiske og kulturelle argumenter sterker.

– Det har klar sammenheng med at vi har erfart at vi klarer oss godt, at vi er et suksessrikt land, som liksom ikke trenger EU. Oppfatningen lever paradoksalt nok videre selv om det er det indre marked som har sikret oss velstanden.

Sciarini påpeker at to tredjedeler av eksporten fra Sveits går til EU. Han tror forståelsen av dette var større på 1990-tallet, da omtrent halvparten av befolkningen støttet EU-medlemskap.

I studien av Norge og Sveits fant forskerne også en viktig forskjell. Mens venstresiden i Sveits var positive til EU, sto samme politiske fløy i Norge for motsatt standpunkt.

– Venstresiden i Sveits var opprinnelig pro-EU, men med EUs østutvidelser kom frykten for at det ville påvirke arbeidsmarkedet negativt. Derfor ble det inngått omfattende avtaler i samarbeid med fagbevegelsen som skulle sikre at så ikke skjedde.

Nå som EU vil ha en rammeavtale, kommer noe av den gamle frykten tilbake.

– Venstresiden er fortsatt pro-EU, men ikke for enhver pris. De er blitt mer lunkne.

Hovedårsaken til at sveitserne er blitt mer EU-kritiske, lokaliserer han i det høyrepopulistiske SVP.

Vi er et spesialtilfelle, et annerledesland.

PASCAL SCIARINI,
PROFESSOR I
STATSVITENSKAP
VED UNIVERSITETET I
GENÈVE

– De var opprinnelig et borgerlig parti, men under EU-kampen på 1990-tallet ble de et ytre høyre-parti og gjorde etter hvert stor suksess med sin harde linje mot EU.

– Forstår ikke alvor

Stefanie Walter ved Universitetet i Zürich tror EU ville ha foretrukket at Sveits ble en del av EØS, og oppfatter rammeavtalen EU foreslår, som den nest beste løsningen.

Hun fremstår pessimistisk når det gjelder utsiktene til at konflikten mellom Sveits og EU kan løses. Og tror hverken regjeringens forhandlere eller innbyggerne flest forstår alvor.

– Vi har levd godt og lenge med vårt spesielle avtaleverk, og tror at det samme gjelder for motparten. Vi anerkjenner ikke at EU, gjennom sin aksept av den spesielle løsningen for Sveits, mente de ga oss store innrømmelser, som de nå har mistet tålmodigheten med. Vi klarer ikke helt å ta innover oss at EU kan sette hardt mot hardt.

Når stadig flere avtaler kanselleres, kan det likevel hende at det bidrar til bevegelse. En studie fra Bertelsmannstiftung fant at verdien av det indre marked for Sveits var på hele 24 milliarder euro i 2019. Noe sånt kan vel ikke settes på spill?

– Dessverre er det motsatt, sier Stefanie Walter oppgitt.

– Sveitserne tror ikke at EU vil sette dette på spill.

sij@morgenbladet.no

I Bern: Kjærlighet i det anstrengte forholdet til Den europeiske unionens tid.

Nei til EU:**– Det gjenstår å se hvor konflikten vil ende**

Siden mandag har Morgenbladet forsøkt å få et intervju med Senterpartiet om hvordan de vurderer Hurdalsplattformens formulering om å utrede alternative tilknytningsformer til EU, uten å lykkes.

Jan R. Steinholdt, politisk rådgiver i Nei til EU, fastholder at det vil være naturlig å se på erfaringene fra Sveits når Norge skal vurdere andre tilknytningsformer til EU.

– Det blir ofte glemt at også Norge har mer enn 70 «statiske» bilaterale avtaler med EU utenom EØS- og Schengen-avtalen, sier Steinholdt.

– Det gjenstår å se hvordan konflikten mellom Sveits og EU vil ende. Merk at også EU har interesse av å samhandle med Sveits, som er unionens fjerde største handelspartner. Og skjærer det seg, har Sveits mulighet til å handle mer med mange land utenfor EU, fortsetter Steinholdt, som mener det vil være negativt for Sveits å si ja til rammeavtalen med EU siden den har mange likhetstrekk med EØS-avtalen.

– Vi tror heller ikke Sveits vil akseptere at Europadomstolen får noen form for forrang. For sveitserne er det nok utålelig at en overnasjonal domstol skal overprøve sveitsiske lover, sier Steinholdt.

sij@morgenbladet.no